

Den uforudsigelige Jahve i *4QReworked Pentateuch A* – På grænsen imellem afskrift og genskrivning af Bibelen i Qumran

Jesper Høgenhaven

Abstract: The article focuses on the Qumran manuscript 4QReworked Pentateuch A (4Q158), which contains an expanded version of well-known passages from Genesis and Exodus as well as passages not attested in any other sources. The underlying text form is close to the textual tradition found in the Samaritan Pentateuch, with its characteristic expansions and harmonizations, which apparently attempt to avoid or play down any discrepancies between parallel accounts in Exodus and Deuteronomy. 4Q158 represents a reworking or “rewriting” of this textual tradition, taking its tendency to harmonize even further. It is demonstrated how the reworking is motivated by a desire to present the Pentateuchal narrative as a logically structured unity without any element of unpredictability. The theology behind the expanded and reworked text seems closely aligned to the Deuteronomistic covenant theology. Interestingly, 4Q158 seems to have inserted the account of Jacob’s nocturnal struggle with the Deity (Gen 32) into the narrative known from Exod 4, the motivation for the insertion possibly being the episode of God’s attack on Moses in Exod 4:24-26 (though this particular passage is not extant in 4Q158). The Jacob episode has undergone several expansions, some of which show a tendency also witnessed by Josephus to replace God by a divine angel and to assign to this angelic figure the power to predict the future. 4Q158 provides an instructive insight into basic mechanics behind the process of “biblical rewriting”. A brief comparison is made between the rewriting technique of 4Q158 and other interpretative strategies documented in ancient Jewish writings.

Key words: Qumran – Reworked Pentateuch – biblical rewriting – harmonization – Samaritan text

To beretninger fra Mosebøgerne er ofte blevet fremhævet på grund af den måde, hvorpå de lader Jahves uberegnelige og destruktive side komme tydeligt til udtryk: 1 Mos 32,23-33 og 2 Mos 4,24-26.¹ I slutningen af 1 Mos 32 finder vi be-

¹ En tredje episode, som ofte nævnes i denne forbindelse, er beretningen om “ødelæggeren” i 2 Mos 12,21-23.

retningen om patriarken Jakobs natlige brydekamp mod en gådefuld skikkelse, som ender med at velsigne Jakob, inden denne vil give slip på ham – dog først efter, at den ukendte, som i fortællingens sammenhæng må være Jahve selv, har slået Jakobs hofteskål af led. Lignende uberegnelige og voldelige træk afslører Jahve i den korte beretning i 2 Mos 4, der udgør en episode på Moses' rejse tilbage til Egypten. Her overfalder Jahve Moses og vil slå ham ihjel (eller også gælder angrebet Moses' og Sipporas søn). Overfaldet afværges ved, at Sippora på stedet omskærer sønnen og berører Moses' (eller Jahves?) kønsdele med den blodige forhud.² I begge tilfælde har flere fortolkere været inde på, at der kunne ligge en ældre version af fortællingerne til grund, hvor det ikke var Jahve, men en selvstændig destruktiv dæmon, der var overfaldsmanden.³ Traditionerne kunne eventuelt sekundært være blevet overført på Jahve, som dermed så at sige ville have taget deres dæmoniske træk til sig. Mange fortolkere har gennem tiderne hæftet sig ved lighederne imellem disse to beretninger.⁴

Interessant nok kan den tematiske forbindelse imellem Jakobs kamp-episoden i 1 Mos 32,25-32 og omskærelsesberetningen i 2 Mos 4,24-26 siges at have en vis støtte i Qumran-håndskriftet 4Q158.⁵ Håndskriftet har ganske vist kun bevaret

² Tekstens brug af personsuffixer i 3. person maskulinum gør det vanskeligt at se, hvem der i et givet udsagn egentlig tales om.

³ For en kritisk diskussion af denne opfattelse, se Frederik Lindström, *God and the Origin of Evil. A Contextual Analysis of Alleged Monistic Evidence in the Old Testament*, Coniectanea Biblica, Old Testament Series 21 (Lund: CWK Gleerup 1983), 21-55. Ifølge Jubilæerbogen er det ikke Jahve men fyrst Mastema, der er overfaldsmanden i Moses-episoden (Jub 48,2).

⁴ Se Bernard P. Robinson, "Zipporah to the rescue: a contextual study of Exodus iv 24-6", VT 36 (1986), 447-461 (451-452). Jf. også kommentarerne, f.eks. J. Philip Hyatt, *Exodus*, New Century Bible Commentary (London: Marshall, Morgan, & Scott/Grand Rapids: Eerdmans 1971), 87; Werner H. Schmidt, *Exodus. 1. Teilband: Exodus 1-6*, Biblischer Kommentar Altes Testament II/1 (Neukirchen-Vluyn: Neukirchner Verlag 1988), 218, 224-225.

⁵ 4Q158 blev første gang publiceret af John M. Allegro (under overskriften "Biblical Paraphrase: Genesis, Exodus") i *Qumran Cave 4. I (4Q158-4Q186)*, DJD 5 (Oxford: Clarendon 1968), 1-6. Teksten vil blive genudgivet af Molly Zahn i en kommende nyudgave (under redaktion af George J. Brooke og Moshe J. Bernstein) af samtlige tekster fra DJD 5. Her forventes manuskriptet at få betegnelsen "4QReworked Pentateuch A". Jf. Molly Zahn, "Building Textual Bridges: Towards an Understanding of 4Q158 (4QReworked Pentateuch A)", *The Mermaid and the Partridge: Essays from the Copenhagen Conference on Revising Texts from Cave Four*, red. George J. Brooke og Jesper Høgenhaven, Studies on the Texts of the Desert of Judah 96 (Leiden-Boston: Brill 2011), 12-32.

den ene episode, nemlig Jakobs kampen fra 1 Mos 32; til gengæld følges denne episode umiddelbart af 2 Mos 4,27-28, den passage, der i Anden Mosebogs sammenhæng følger lige efter overfaldsepisoden 2 Mos 4,24-26. Denne rækkefølge af episoderne i håndskriftet er påfaldende; og den mest nærliggende tolkning er, at beretningen om Jahves overfald på Moses i herberget er gået forud for Jakobs kamp-episoden og udgør anledningen til, at denne tekst bringes ind i sammenhængen.⁶

4Q158 (4QReworked Pentateuch A?) som genskrivning af Anden Mosebog

4Q158 blev offentliggjort første gang i 1968 af John M. Allegro, der gav den overskriften "Biblical Paraphrase: Genesis, Exodus."⁷ I den kommende reviderede tekststudgave er skriftets officielle betegnelse "4QReworked Pentateuch A". Det, der er tilbage af dette håndskrift, er 15 fragmenter af varierende størrelse.⁸ Skrifttypen kan dateres til begyndelsen af 1. årh. f. Kr.

Fragmenterne 1-2 har bevaret tekst fra 1 Mos 32,25-32 og 2 Mos 4,27-28 med en del udvidelser. Fragment 3 har nogle linjer, der relaterer sig til Jakobs historie, men ikke svarer til nogen kendt tekst fra Mosebøgerne. Fragment 6 har tekst fra 2 Mos 20,19-21 i den udvidede form, som kendes fra den samaritanske Pentateuk, hvor teksten er suppleret med tilføjelser fra 5 Mos 5,29; 18,18-20.26. Fragment 7-8 har tekst fra 2 Mos 20,12-17; 5 Mos 5,30-31; 2 Mos 20,22-26; 21,1-10. Fragment 9 har rester af 2 Mos 21,15-25, fragment 10-12 bevarer en pæn portion af 2 Mos 21,32-22,13. Endelig har fragment 13 bevaret dele af 2 Mos 30,31-34, medens fragmenterne 14 og 15, der kun har meget beskedne tekstrester, ikke kan identificeres med nogen kendt tekst.

Langt den største del af den bevarede tekst på disse håndskriftfragmenter stammer således fra Anden Mosebog. Det virker, når man ser nærmere på de enkelte fragmenter, som om det stof, der er hentet andetsteds fra (Første og Femte Mosebog) er føjet ind i en ramme, som overordnet set følger Anden Mosebogs fortællende forløb. Nogle af tilføjelserne fra Femte Mosebog har sandsynligvis været en integreret del af Anden Mosebog-teksten i en harmoniserende teksttradition, der minder om den samaritanske Pentateuk.

⁶ Det virker af en række grunde mest oplagt, at det er Anden Mosebogs narrative forløb, der udgør den "røde tråd" i 4Q158. Se nedenfor.

⁷ Allegro, DJD 5, 1-6.

⁸ De største er fragment 1 (10,5 gange 5,5 cm), fragment 7 (5,2 gange 7,5 cm) og fragment 11 (4,5 gange 7,6 cm).

Den samaritanske teksttype er kendetegnet ved sin tendens til at harmonisere og udfylde ”huller” i teksten. Når en episode bliver fortalt i to forskellige udgaver i henholdsvis Anden og Femte Mosebog, føjer den samaritanske tekst gerne passager fra den ene overlevering ind i den anden, så den samlede tekst i højere grad fremstår som en enhed. Der er for så vidt ingen tvivl om, at den samaritanske tekst med denne harmoniserende tendens er sekundær i forhold til den kortere teksttradition, som den massoretiske tekst afspejler. Før fundene af Qumran-materialet var det en udbredt antagelse, at den samaritanske tekst var en sen tekstform, der havde fået sin skikkelse inden for det samaritanske samfund selv. Teksten indeholder også enkelte afvigelser fra den massoretiske tekst, hvor interessen synes at afspejle samaritanernes forkærlighed for Garizims bjerg som det rette helligsted. Den samaritanske Pentateuk tilføjer således til de ti bud en befaling om at bygge et alter på Garizim. Imidlertid har det vist sig, at den samaritanske tekstform med dens udvidelser og harmoniseringer er langt ældre end antaget, idet eksempler på denne tradition er dokumenteret blandt Qumran-håndskrifterne; her finder man ganske vist ikke de særlige ”samaritanske” tekstændringer, der har med Garizim versus Jerusalem at gøre.⁹ Det er dog tydeligvis denne tekstform – i Qumran-sammenhæng taler man gerne om en ”præ-samaritansk” tekst – der ligger til grund for den udvidede udgave af Anden Mosebog i 4Q158.¹⁰

Allegra betegnede som nævnt denne gruppe fragmenter som ”bibelsk parafrase”. Generelt har forskernes interesse for 4Q158 været forholdsvis beskeden. Billedet ændrede sig dog noget, da Emanuel Tov i 1992 slog til lyd for at se 4Q158 som et håndskrift repræsenterende det samme litterære værk som håndskriftgruppen 4Q364-367. Denne gruppe manuskripter, som Tov i 1994 publicerede sammen med Sidnie White Crawford, fik betegnelsen ”4QReworked Pentateuch”.¹¹ Håndskrifterne indeholder passager, der over lange stræk er identiske

⁹ Se Eugene Ulrich, *The Dead Sea Scrolls and the Origins of the Bible* (Leiden/Boston/Köln: Brill 1999), 135; Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible* (Minneapolis: Fortress Press & Assen/Maastricht: Van Gorcum 1992), 97-100.

¹⁰ Eksempler på ”præ-samaritanske” Pentateuk-håndskrifter fra Qumran-samlingen er 4QpaleoExod^m, 4QNum^b og 4QExod-Lev^f. Se Molly Zahn, *Rethinking Rewritten Bible: Composition and Exegesis in the 4QReworked Pentateuch Manuscripts*, Studies on the Texts of the Desert of Judah 95 (Leiden-Boston: Brill 2011), 135-137.

¹¹ Se Emanuel Tov, ”The Textual status of 4Q364-367 (4QPP)”, *The Madrid Qumran Congress: Proceedings of the International Congress on the Dead Sea Scrolls, Madrid, 18-21 March, 1991*, red. J. Trebolle Barrera og L. Vegas Montaner, Studies on the Texts from the Desert of Judah 11 (Leiden: Brill 1992), bd. 1, 53-57; Emanuel Tov og Sidnie

med Mosebøgernes tekst – tilsyneladende i den samme udvidede præ-samaritanske udgave, som må ligge til grund for 4Q158-teksten.¹² Dertil kommer – som i 4Q158 – diverse yderligere udvidelser og tilføjelser. Hvis hvert enkelt af disse håndskrifterne oprindeligt har omfattet hele Pentateuken, må de have været særdeles omfangsrige og hørt til de længste skrifruller blandt Qumran-håndskrifterne.¹³ Skriften kan dateres til det første århundrede f. Kr. (4Q367 er formentlig det ældste håndskrift i gruppen). To af håndskrifterne (4Q364 og 4Q365) repræsenterer i lighed med 4Q158 den ortografi og praksis, der er særlig karakteristisk for visse Qumran-håndskrifter (den såkaldte ”Qumranskriverskole”), medens de øvrige ligger tættere på den massoretiske praksis. Denne forskel kunne tyde på, at skrifrullerne var blevet til på forskellige steder. Der er ingen indholdsmæssige grunde til at antage, at den særlige udgave af Mosebøgernes tekst, som disse håndskrifter afspejler, skulle være blevet til i Qumran eller i en særlig religiøs gruppering.

White (Crawford), *Qumran Cave 4. VIII: Parabiblical Texts, Part 1*, DJD 13 (Oxford: Clarendon 1993), 187-351. Se til disse håndskrifter karakter og indhold også Søren Holsts artikel i dette bind.

¹² 4Q364 omfatter 32 fragmenter med tekst fra Første, Anden, Fjerde og Femte Mosebog (1 Mos 25-48; 2 Mos 21-26; 4 Mos 14; 33; 5 Mos 9-11; 14). Der er en del tilføjelser og udvidelser, hvoraf flere stemmer overens med den samaritanske tekst; og der er en forholdsvis lang tilføjelse før 1 Mos 28,6, der synes at beskæftige sig med Jakobs afrejse og at indeholde en trøstende tale til Rebekka i Isaks mund. 4Q365 er det håndskrift i gruppen, som har den største mængde tekst bevaret. Det omfatter 38 identificerede fragmenter (og 24 små fragmenter, hvis tilhørsforhold er usikkert) og har – som det eneste håndskrift i gruppen – tekst fra alle dele af Mosebøgerne (1 Mos 21,9-10; 2 Mos 8-39; 3 Mos 11-26; 4 Mos 1-27; 5 Mos 2; 19). Håndskriftet indeholder en kraftigt udvidet udgave af Mirjams sang ved overgangen over havet før 2 Mos 15,22 og en samling kultiske love efter 3 Mos 24,2. Teksten synes i øvrigt, hvad visse enkeltheder angår, at være beslægtet med den samaritanske teksttradition. Af 4Q366 er der kun fem fragmenter tilbage. Disse dækker dele af 2 Mos 21-22; 3 Mos 24-25; 4 Mos 29-30; 5 Mos 14;16. Teksten sammenstiller 3 Mos 24,20-22 og 25,39-43, ligesom 3 Mos 29,32-30,1 er sammenstillet med 5 Mos 16,13-14, to tekster, der begge omhandler løvhyttefesten. Den sidstnævnte sammenstilling følges af en længere ellers ukendt tekst. Endelig resterer der af 4Q367 kun tre fragmenter, der alle indeholder tekst fra Tredje Mosebog (3 Mos 11,47-13,1; 15,14-15; 19,1-4,9-15; 20,13; 27,30-34). Mest påfaldende i dette håndskrift er en række udeladelser, idet teksten springer fra 3 Mos 15,14-15 til 3 Mos 19,1-4, udelader 3 Mos 19,4-8 og stiller 3 Mos 20,13 umiddelbart foran 3 Mos 27,30.

¹³ Tov og White Crawford beregner deres oprindelige længde til mellem 22 og 27 meter, hvad der svarer til tre gange længden på den store, velbevarede Esajas-rulle fra hule 1 (som er ca. 8,75 m lang).

Tov og White Crawford betragter de fire håndskrifter 4Q364-367 samt 4Q158 som kopier af det samme værk, 4QReworked Pentateuch. Svarende til denne opfattelse får de enkelte håndskrifter hver sin bogstavbetegnelse: 4Q158 bliver "4QReworked Pentateuch^a", 4Q364 er "4QReworked Pentateuch^b" osv. Denne opfattelse af 4Q158 og 4Q364-367 er dog ikke forblevet uimodsagt. Michael Segal har således argumenteret for, at 4Q158 repræsenterer en distinkt anden genre end de øvrige manuskripter. 4Q158 er ifølge Segal langt mere fortolkende end de øvrige håndskrifter og kan dermed rettelig betragtes som et eksempel på "genskrevet bibel". De øvrige håndskrifter falder i to grupper, idet 4Q364-365 ligger tættere på den præ-samaritanske tekst og har en mere ekspansiv karakter end 4Q366-367. Disse manuskripter bør dog alle betragtes som bibelske håndskrifter snarere end som genskrevet bibel.¹⁴ George Brooke har ligeledes anfægtet Tovs og White Crawfords syn på disse manuskripter og peget på, at der på de få steder, hvor der er tale om overlappende tekst i de forskellige håndskrifter (4Q158 og 4Q364-367), faktisk ser ud til at være forskel på den bevarede tekst. Ifølge Brooke er den mest nærliggende konklusion, at de fem manuskripter repræsenterer forskellige litterære kompositioner inden for den samme overordnede genre. Den rette betegnelse for det enkelte håndskrift bliver dermed separate store bogstaver: 4Q158 må hedde "4QReworked Pentateuch A".¹⁵

Nok så vigtigt som detaljerne i forbindelse med den rette benævnelse af de enkelte manuskripter er dog de to spørgsmål, som diskuteres i denne forbindelse: For det første, om 4Q158 skal regnes med til 4QReworked Pentateuch-gruppen, og for det andet, om 4Q158 og 4Q364-367 skal anses for bibelhåndskrifter eller "genskrevet bibel" i en eller anden forstand. I virkeligheden kan teksterne i denne gruppe formentlig betragtes som grænsetilfælde imellem bibelske håndskrifter og genskrevet bibel, idet de veksler imellem at afskrive den kendte bibeltekst og omskrive eller genskrive den. Derved giver de et højst interessant indblik i nogle af de mekanismer, der ser ud til at have været på spil i tilblivelsen af bibelske genskrivninger i den antikke jødedom. Det gælder ikke mindst 4Q158

¹⁴ Michael Segal, "Biblical Exegesis in 4Q158. Techniques and Genre", *Textus* 19 (1998), 45-62; "4QReworked Pentateuch or 4QPentateuch?", *The Dead Sea Scrolls Fifty Years After Their Discovery. Proceedings of the Jerusalem Congress, July 20-25, 1997*, red. Lawrence H. Schiffman, Emanuel Tov og James C. VanderKam (Jerusalem: Israel Exploration Society/The Shrine of the Book, Israel Museum 2000), 391-199.

¹⁵ George Brooke, "4Q158: Reworked Pentateuch^a or Reworked Pentateuch A?" *DSD* 8 (2001), 219-241.

(4QReworked Pentateuch A), der ser ud til at være det håndskrift, der går længst i retning af forklarende, ”eksegetiske” tilføjelser.¹⁶

4Q158 og den præ-samaritanske tekst

En fornemmelse af, hvordan 4Q158-teksten afspejler og bygger videre på en underliggende ekspansiv og harmoniserende tekstform, der i hvert fald må have mindet stærkt om den præ-samaritanske tekst, giver følgende linjer:

4Q158, fragment 6, linje 1-9

Tekst fra 2 Mos 20,19-21

Tilføjelser til den massoretiske tekst fælles med den samaritanske Pentateuk (fra 5 Mos 5,28-29; 18,18-22) er understreget.

Tilføjelser, som er enestående for 4Q158, er markeret med kursiv.

¹Gå] du [hen og hør alt, hvad Herren vor Gud vil sige. Alt det, Herren vor Gud taler til dig, skal du tale

²til os; det vil vi høre og følge, men Gud må ikke tale til [os, for så dør vi. Men Moses sagde til folket: ”I skal ikke være bange!

³G]ud er kommet [for at sætte jer på prøve, og f]or at I kan fryg[te ham, så I ikke synder”. Mens folket blev stående på lang afstand, nærmede Moses sig mulmet, hvor

⁴Gud var. Herren sag]de til Moses: [”Jeg har hørt, hvad dette folk sagde til dig; de har ret i det hele.” Gid]

⁵de [altid] må frygte [mig] i deres hjerte, [og holde alle mine befalinger, så det må gå dem og deres børn godt i evighed. *Og nu har du hørt]*

⁶lyden af mine ord: ”Si[g] til dem: [Jeg vil af deres egen midte lade] en profet [som dig fremstå for dem, og jeg vil lægge mine ord i hans mund. Han skal forkynde dem alt det, jeg befaler ham, og den,]

⁷der ikke adlyder [hans] ord, [som han taler i mit navn, vil jeg kræve til regnskab. Men den profet, der formaster sig til at tale noget i mit navn, som jeg ikke har befalet ham

¹⁶ Moshe Bernstein kendetegner således 4Q158 som tilhørende en ”mere eksegetisk” genre end 4Q364-367-gruppen. Jf. Moshe Bernstein, ”Pentateuchal Interpretation at Qumran”, *The Dead Sea Scrolls After Fifty Years: A Comprehensive Assessment. I*, red. Peter W. Flint and James C. VanderKam (Leiden: Brill 1998), 128-159 (134, note 7).

⁸at si]ge, eller som ta[ler i andre guders navn, den profet skal dø!” Måske tænker du: ”Hvor kan vi vide, at det, han taler, er noget, Herren ikke har sagt?”

⁹Hv]is [en profet] taler [i Herrens navn og hans ord ikke indtræffer og går i opfyldelse, da er det et ord, som Herren ikke har talt. I formastelighed har profeten talt; fra ham behøver du ikke at frygte noget.]¹⁷

Allegro bestemmer i tekststudgaven fra 1968 teksten på fragment 6 som 2 Mos 20,19-22; 5 Mos 5,29; 18,18-20.22.¹⁸ Her er, som John Strugnell var den første til at bemærke, tale om en version af teksten fra Anden Mosebog 20,19-21, der ligger meget tæt op ad den tekst, der kendes fra den samaritanske Pentateuk.¹⁹

For disse linjers vedkommende ser 4Q158-teksten ud til stort set at følge denne udvidede ”præ-samaritanske” udgave af Anden Mosebog-teksten, hvor de relevante passager fra 5 Mos 5 og 5 Mos 18 i forvejen har været indarbejdet. Hertil kommer så i 4Q158 endnu en lille tilføjelse, nemlig ordene: ”...lyden af mine ord. Sig til dem” (l. 6), der er skudt ind lige før stykket fra 5 Mos 18 om den kommende profet.

Indarbejdelsen af stof fra 5 Mos 5; 18 i beretningen fra 2 Mos 20,19-21 er et eksempel på den præ-samaritanske traditions interesse i at gøre forbindelser imellem de forskellige dele af Mosebøgerne eksplicitte og skabe indbyrdes overensstemmelse imellem forskellige versioner af fortællingerne om Jahves åbenbaring på Sinaj. I Femte Mosebog er løftet om en profet som Moses i 5 Mos 18,18-22 tematisk forbundet med folkets frygt for at høre Jahves ord direkte og ønsket om en mediator, dvs. den samme tematik, som spiller en vigtig rolle i 5 Mos 5. Da beretningerne har karakter af tilbageblik på Sinaj-åbenbaringen, har redaktionen bag den præ-samaritanske tekst øjensynligt ønsket at føje disse passager ind i den ”første” beretning i 2 Mos 20 for at skabe en tydeligere overensstemmelse imellem denne og det senere tilbageblik.

Den yderligere tilføjelse i 4Q158 kan have tjent det formål at udglatte overgangen imellem de to indføjede passager fra 5 Mos 5 og 5 Mos 18. Hvordan den manglende tekst forud for: ”...lyden af mine ord” (l. 6) har set ud, er i sagens natur ikke til at vide. Der kunne som foreslået ovenfor have stået: ”Og nu har du

¹⁷ Oversættelsen følger i alt væsentligt Molly Zahns transkription og rekonstruktion. Se Zahn, *Rethinking Rewritten Scripture*, 250-251.

¹⁸ DJD 5, 3.

¹⁹ John Strugnell, ”Notes en marge du volume V des ‘Discoveries of the Judaean Desert of Jordan’”, *Revue de Qumrân* 7 (1969-1971), 163-276 (172).

hørt lyden af mine ord”.²⁰ En anden mulighed er: ”Men nu skal de ikke længere høre lyden af mine ord”.²¹ Under alle omstændigheder må forfatteren eller redaktoren have følt et behov for en bedre overledning til udsagnet om den fremtidige profet.

Denne iagttagelse viser os et af de gennemgående motiver bag den genskrivning eller videreudvikling af Mosebøgernes tekst, som har resulteret i 4Q158-udgaven, en udgave, der ser ud til at bygge videre på den præ-samaritanske tekst, men går et skridt videre i den harmoniserende retning, som denne teksttradition allerede var slået ind på. Tilretningen af teksten er drevet af et ønske om at lade den fortællende helhed i Mosebøgerne fremstå sammenhængende, logisk uangribelig og i en vis forstand forudsigelig fra først til sidst. Et tydeligere glimt af, hvordan motivet har gjort sig gældende, får vi, når vi betragter den gengivelse af de ti bud, som vi finder på fragment 7-8.

4Q158, fragment 7-8

Tekst fra 2 Mos 20,12-17.22

Tilføjelser til den massoretiske tekst fælles med den samaritanske Pentateuk (fra 5 Mos 5,30-31) er understreget.

Tilføjelser, som er enestående for 4Q158, er markeret med kursiv.

¹[”Ær] din [far] og din mor, [for at du må få et langt liv på den jord, Herren din Gud vil give dig. Du må ikke begå drab. Du må ikke bryde et ægteskab. Du må ikke stjæle. Du må ikke vidne]

²falsk [imod] din [næste]. Du må ikke begære [din] næ[stes] hustru. [Du må ikke eftertrægte din næstes hus eller mark, hans træl eller trælkvind, hans okse eller æsel eller noget som helst af din næstes ejendom.”]

³Herren sagde til Moses: ”Gå hen og sig til dem, at de skal gå tilbage [til deres telte. Selv skal du blive her hos mig, så vil jeg kundgøre dig alle de befalinger og de love]

⁴og retsregler, du skal lære dem. Dem skal de følge i det land, [jeg vil give dem i eje. Og Moses gik hen og sagde til folket: ”Vend tilbage til jeres telte!”]

⁵*Og folket vendte tilbage, enhver til sit telt, og Moses stod foran [Herren. Herren sagde til Moses: Dette skal du sige til israelitterne:]*

²⁰ Som foreslået af Strugnell, ”Notes en marge”, 172.

²¹ Zahn, *Rethinking Rewritten Scripture*, 31-32.

⁶I har [selv] oplevet, at jeg har talt til jer fra himlen.²²

Efter dette tekststykke følger – så vidt vi ud fra den bevarede tekst kan bedømme – teksten fra Anden Mosebog i dens kendte form. De citerede linjer er på flere måder interessante. En detalje er, at forbuddet mod at begære næstens hustru er stillet foran forbuddet mod at begære hans hus; denne rækkefølge svarer til Femte Mosebogs udgave af dekalogen, som altså her ser ud til at have fortrængt Anden Mosebogs version. I lighed med den samaritanske tradition har 4Q158 indføjjet passagen fra 5 Mos 30-31, der indeholder Jahves befaling til Moses om at lade israelitterne vende tilbage til deres telte. Det virker, som om denne passus har været ”savnet” i Anden Mosebogs udgave af forløbet og derfor er blevet hentet ind fra den parallelle beretning i Femte Mosebog. Derimod er hele passagen 2 Mos 20,18-21 (der i den samaritanske Pentateuk er udvidet med passagerne 5 Mos 24-27.28-29; 18,18-22) tilsyneladende udeladt i 4Q158.

Denne udvidede udgave af 2 Mos 20,18-21 udgør til gengæld det stof, vi i 4Q158 finder bevaret på fragment 6. Israelitternes bøn om en mediator, motiveret af deres frygt ved lyden af Jahves røst fra Sinaj, der i såvel Anden som Femte Mosebog følger efter de ti bud og er direkte forbundet med forkyndelsen af disse, ser med andre ord i 4Q158 ud til at gå forud for dekalogen. Det er dog muligt, som Segal har argumenteret for, at 4Q158 her afspejler den jødiske tradition, der anser de to første bud i dekalogen (hvor Jahve taler i 1. person) som talt af Gud til folket direkte, medens de øvrige bud menes at være formidlet til folket af Moses. I så fald kunne dekalogens første to bud have stået i den nu tabte tekst forud for fragment 6.²³

En anden markant forskel på teksten i 4Q158 og den præ-samaritanske tekst, som må have ligget til grund, er, at hvor denne efter tilføjelsen fra 5 Mos 5,30-31 fortsætter direkte med 2 Mos 20,22, hvor Jahve taler til Moses, indfører 4Q158 en yderligere beretning om, at israelitterne faktisk efterkommer den guddommelige befaling, Moses havde fået i 5 Mos 5,30: ”Og folket vendte tilbage, enhver til sit telt, og Moses stod foran Herren”. Tilføjelsen er ganske åbenlyst motiveret af et ønske om at skabe fuld og betryggende overensstemmelse imellem, hvad Jahve befaler, og hvad der rent faktisk bliver udført; på den baggrund er det i hvert fald særdeles nærliggende, at 4Q158-teksten også må have indeholdt en be-

²² Oversættelsen følger Zahn, ”Building Textual Bridges”, 28-29.

²³ Segal, ”Biblical exegesis”, 57-58. Denne løsning betragtes også som den mest plausible af Zahn (*Rethinking Rewritten Scripture*, 66-67).

retning om, at Moses adlød Jahves bud og viderebragte befalingen til folket om at vende tilbage til teltene, selv om denne del af beretningen ikke er bevaret.²⁴ Her skaber 4Q158 ved hjælp af udvidelsen en mere logisk gnidningsfri tekst: Den præ-samaritanske tradition levner ikke plads for Moses til at sende israelitterne hjem som befalet, fordi Jahve her fortsætter sin tale med den række af bud, som det – har vi jo fået at vide – alene er meningen, at Moses skal høre af hans mund. 4Q158 indfører et ophold i Jahves tale, som giver Moses og israelitterne plads til at efterkomme befalingen. Den brist i fortællingens logik, som 4Q158 har løst ved hjælp af tilføjelsen, er i øvrigt i sig selv et resultat af den præ-samaritanske tekststudvidelse, der føjede 5 Mos 5,30-31 ind i beretningen 2 Mos 20; i den originale kontekst i 5 Mos 5 indgår Jahves befaling i et tilbageblik på Sinaj-begivenhederne, vekslende med aktuelle formaninger.²⁵ Også her ser vi med al tydelighed, hvordan 4Q158 fortsætter ud ad en vej, den præ-samaritanske tradition med sine udfyldninger allerede var slået ind på med det formål at tilføre historien større forudsigelighed og logik.

Større tekststudvidelser i 4Q158

Vi har set, hvordan 4Q158 bygger på en stærkt harmoniserende og ekspansionistisk teksttradition (den præ-samaritanske) og sine steder går endnu videre i retning af tilføjelser, beregnet på at skabe en harmonisk, sammenhængende og logisk tekst, hvor alle forudsigelser udtrykkeligt opfyldes, og alle befalinger udføres til punkt og prikke. 4Q158 har også nogle større tilføjelser og tekstændringer, der går videre endnu i retning af genskrivning.

4Q158, fragment 4, kol. ii

Tekst fra 2 Mos 24,4-6.

Tilføjelser og afvigende tekst i kursiv.

¹...han gav dig befaling...[Når du har ført]

²folket ud af Egypten, skal I dyrk[e Gud på dette bjerg. Næste morgen byggede han et alter ved bjergets fod og rejste tolv stenstøtter,]

³en for hver af [Israels] tolv stammer...

²⁴ Jf. Zahn, *Rethinking Rewritten Scripture*, 38; "Building Textual Bridges", 19-20.

²⁵ Jf. Zahn, "Building Textual Bridges", 20.

⁴*og han bragte brændofferet på alteret, [og han ofrede tyre som måltids ofre til Herren. Moses tog den ene halvdel af blodet og hældte det]*

⁵*i skåle, og den anden halvdel stænkede han på al[teret]. Derpå tog han pagtsbogen og læste den op for folket]...*

⁶*som jeg viste til Abraham, til [Isak og til Jakob]...[Jeg oprettede min pagt]*

⁷*med dem om at være Gud for dem og deres [efter]kommere...²⁶*

⁸*for evigt...Herren...*

Den centrale del af teksten på dette fragment afspejler beretningen fra 2 Mos 24,4-6, der udgør en del af pagtslutningen på Sinaj. Moses bygger et alter ved bjergets fod og rejser tolv stenstøtter.²⁷ Efter ofringen af brændoffer og måltids-ofre deler Moses offerblodet i to portioner og stænker den ene på altret; og herefter læser han "pagtsbogen" op for israelitterne. Det virker oplagt, at 4Q158 også må have indeholdt den følgende beretning om, at den resterende del af blodet – den anden halvdel – bliver stænket på folket som led i pagtsceremonien. I forhold til beskrivelsen af denne offerhandling i den massoretiske tekst er der en markant afvigelse: Ifølge 4Q158 er det Moses, der foretager selve ofringen ("og han bragte" (1. 4) er 3. person singularis). I den massoretiske tekst er det derimod "israeliternes unge mænd", der er handlingens subjekt (samme verbum i pluralis: "de bragte"). 4Q158-udgaven synes således at understrege Moses' centrale rolle i fortællingen. Dette træk kan ses som udtryk for en generel tendens til at lade Moses fremstå som historiens helt og hovedaktør; dertil kommer, at det måske har forekommet forfatteren til 4Q158-versionen upassende, at denne offerhandling forestås af dertil uautoriserede lægfolk. I de første bevarede linjer (1. 1-2) på fragmentet har vi en egentlig udvidelse af teksten i forhold til den massoretiske udgave. Her indgår, hvad der ligner en reference til 2 Mos 3,12, hvor Gud giver Moses befalingen: "Når du har ført folket ud af Egypten, skal I dyrke Gud på dette bjerg". Dette guddommelige tilsagn bliver givet på et tidligt tidspunkt i Exodus-fortællingen i sammenhæng med Moses' kaldelse; og beretningen om offerhandlingen på Sinaj i 2 Mos 24 kan ses som tilsagnets opfyldelse. Det er denne forbindelse, som 4Q158 åbenbart ønsker udtrykkeligt at fremhæve. Det kunne se ud til at ligge tekstens forfatter på sinde, at overensstemmelsen imellem

²⁶ Til oversættelsen, jf. Zahns transkription ("Building Textual Bridges", 29-30). Jeg rekonstruerer dog her lidt anderledes end Zahn.

²⁷ Se til denne tekst også Søren Holsts artikel i dette bind.

løfte og opfyldelse bliver gjort så eksplicit som muligt. Her vil forfatteren altså ikke forlade sig på læserens evne til at kombinere fortællingens forskellige momenter og f.eks. selv komme i tanke om Jahves tidligere tilsagn; i stedet skal løftet citeres ordret i forbindelse med opfyldelsen, så det bliver lysende klart, at løftet opfyldes, og at der hele tiden er fuld overensstemmelse imellem det, Jahve forudsiger, og hans faktiske ageren i fortællingen.²⁸

De sidste bevarede linjer af fragment 4 (l. 6-8) afspejler heller ikke den udgave af fortællingen om pagtslutningen, som vi kender fra 2 Mos 24. Derimod virker ordene ”som jeg viste til Abraham” (l. 6) som en reference til Jahves ord i 2 Mos 6,3: ”Jeg viste mig for Abraham, for Isak og for Jakob...”²⁹ Udsagnet om, at Jahve vil være gud for dem og deres efterkommere, kan sættes i forbindelse med 2 Mos 6,7 (”Jeg vil tage jer til mig som mit folk, og jeg vil være jeres Gud”); og man kan også her finde en hentydning til Guds pagt med Abraham i 1 Mos 17,7 (”Jeg opretter min pagt med dig og dine efterkommere i slægt efter slægt, en evig pagt: Jeg vil være din og dine efterkommeres Gud”).

Det ser med andre ord ud til, at 5Q158 her på kreativ vis kombinerer to forskellige tekster, 2 Mos 6,3-7 og 1 Mos 17,7.³⁰ Det forbindende led er åbenbart forestillingen om den pagt; Jahve slutter med israelitterne eller deres stamfædre. Ifølge 2 Mos 24,7 oplæser Moses ”pagtsbogen” for folket; og det kunne for forfatteren bag 4Q158 have været en passende anledning til at minde læseren om, at den pagt, som Jahve her indgår med Israel, er en forlængelse eller virkeliggørelse af, hvad der allerede lå i pagten med Abraham.³¹ Det virker ikke usandsynligt, at der forud for l. 6 kan have stået noget i retning af: ”Dette er den pagt...”, så det bliver den pagt, Jahve nu slutter med Israel, som han i sin tid ”viste” til patriarkerne.³² Det kunne tyde på, at det for forfatteren bag 4Q158 er væsentligt at un-

²⁸ Jf. Zahn, ”Building Textual Bridges”, 20-21.

²⁹ Det er sandsynligt, at der også i 4Q158-teksten er tale om en henvisning til alle tre stamfædre; efter ”Abraham” og den følgende præposition er der skrevet et ord, som er blevet streget ud igen, og det oprindelige ord ser faktisk ud til at være ”Jakob”. Efter alt at dømme var skriveren nået et led for langt i rækken og slettede derfor navnet igen for at erstatte det med ”Isak”.

³⁰ Zahn, *Rethinking Rewritten Scripture*, 51-52. Se også Sørensen Holsts artikel i dette bind.

³¹ Selv om netop denne del af beretningen, der henviser til ”pagtsbogen” (*sefer ha berit*) ikke er bevaret i 4Q158.

³² Denne rekonstruktion, oprindeligt foreslået af Moshe Bernstein, nævnes af Zahn, *Rethinking Rewritten Scripture*, 50.

derstrege, at der hele vejen igennem er tale om en og samme pagt. 4Q158 er med andre ord et vidnesbyrd om, hvordan hele det fortællende forløb i Mosebøgerne er blevet opfattet som en sammenhængende helhed med en høj grad af indbygget forudsigelighed. En ”deuteronomistisk” inspireret pagtsteologi lægges så at sige ned over hele forløbet og bliver den dominerende ramme, hvori fortællestoffet fra Første og Anden Mosebog læses.

Et andet eksempel på kreative tekststudier i 4Q158 er kombinationen af Jakobs kamp-fortællingen fra 1 Mos 32 med Moses-fortællingen i 2 Mos 4, som blev nævnt indledningsvis.

4Q158, fragment 1-2

Tekst fra 1 Mos 32,25-32 og 2 Mos 4,27-28.

Tilføjelser i kursiv

³...[J]ak[ob var nu alene] tilbage *der*. [En mand] gav sig i kamp [med ham, lige til det blev lyst. Da han indså, at han ikke kunne besejre ham, gav han ham] under kampen [et slag på hofteskålen, så

⁴Jakobs hofteskål gik af led.] *Og han greb fat i ham.* [”Slip mig!”] sagde han *til ham*, [”det er ved at blive lyst.” Men Jakob svarede: ”Jeg slipper dig ikke, før du

⁵velsigner mig.” Manden *talte til] ham og spurgte ham:* ”Hvad er dit navn?” [Han svarede] *ham:* [”Jakob.” Så sagde han: ”Du skal ikke længere hedde Jakob, men Israel, for du har kæmpet med

⁶Gud og] mennesker, og du har sejret.” [J]akob sagde: ”Sig mig *hvad di[t navn er!*” Han spurgte: ”Hvorfor spørger du om mit navn?”

⁷Så velsigne]de han ham *der.* *Han sagde til ham:* ”*Her[ren] gøre dig frugtbar og [tal]rig, [så du bliver til en mængde folkeslag. Herren give dig*

⁸ *indsigt og forstand og frelse dig fra al vold og ...*

⁹*indtil denne dag og til evige slægter.*” ...

¹⁰*Han fortsatte ad sin vej, da han havde velsignet ham der.* [Jakob] ka[l]dte stedet Penuel, ”for jeg har set Gud ansigt til ansigt og har reddet livet.”]

¹¹Netop da han gik forbi Penue[l, stod] solen [op; og han haltede på grund af hoften.] ...

¹²*på den dag, og han sagde til ham:* ”*Du må ikke spi[se hoftenerven, som ligger over de to hofteskåle.*” Derfor unnlader israelitterne] den da[g i dag at spi-se hoftenerven, som ligger]

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

¹³over de to hofteskåle...[og Herren sagde]

¹⁴til Aron: Gå Mo[ses i] møde [ude i ørkenen!]” Han gik af sted og mødte ham på Guds bjerg, og han kyssede ham. Moses fortalte Aron om alt det,]

¹⁵Herren havde givet ham besked om, og om alle [de tegn, han havde pålagt ham ...]

¹⁶Herren til mig og sagde: ”Når du har ført [folket] ud [af Egypten, skal I dyrke Gud på dette bjerg ...]

¹⁷at gå som trælle, og se, de var tre...³³

Der er flere bemærkelsesværdige træk ved denne udgave af historien om Jakobs kamp. Det umiddelbart mest overraskende er, at fortællingen (i l. 14) synes – uden nogen markeret overgang – at fortsætte direkte over i en episode fra Anden Mosebog, nemlig beretningen om Moses’ møde med Aron, som vi finder i 2 Mos 4,27-28. Der kunne i princippet være tale om, at håndskriftet kombinerede udvalgte bibelske passager fra forskellige litterære sammenhænge; denne type ”udvalg” kender vi andre steder fra i Qumran-litteraturen.³⁴ Da de bevarede fragmenter af 4Q158 ellers ser ud til at afspejle passager fra Anden Mosebog, er der en anden og mere nærliggende forklaring på den ejendommelige rækkefølge i fragment 1-2: De fleste mener, at Jakobs-episoden fra 1 Mos 32 er blevet bygget ind i fortællingen fra Anden Mosebog, og at det er sidstnævnte, der udgør den røde tråd i teksten.

Det giver så naturligvis anledning til at spørge, hvorfor Jakobs-kamp-episoden er blevet sat ind i den fortællende sammenhæng fra Anden Mosebog. Og her er det som allerede nævnt oplagt at søge forklaringen i en fornemmelse af tematisk slægtskab imellem beretningen om Jahves natlige brydekamp med Jakob og beretningen om Jahves natlige overfald på Moses (eller på Moses’ og Sipporas søn) i 2 Mos 4,24-26. Den sidstnævnte episode er ganske vist ikke bevaret i 4Q158; men lige efter Jakobs-kamp-teksten i 4Q158 følger mødet imellem Moses og Aron (2 Mos 4,27-28); og den episode er i den kendte udgave af Exodus-*fortællingen* den direkte fortsættelse af overfalds-episoden. Det virker derfor som en plausibel formodning, at 2 Mos 4,24-26 i 4Q158 har stået før Jakobs-kamp-

³³ Oversættelsen følger i alt væsentligt Zahn, ”Building Textual Bridges”, 30-32.

³⁴ Eksempler er 4QFlorilegium (4Q174) og 4QTanhumim (4Q176).

beretningen, og at episoden fra Første Mosebog i 4Q158 er blevet redigeret ind i den fortællende sammenhæng, vi kender fra 2 Mos 4.³⁵

Der er også andre forskelle på Jakobs kamp-beretningen i 4Q158 og den udgave, vi kender fra den massoretiske tekst og de øvrige ellers kendte tekstvidner: 4Q158 har nogle mindre udvidelser, der kunne se ud til at have karakter af tydeliggørende tilføjelser til teksten: Ud over et par småord ("der", "til ham") her og der kommer 4Q158-teksten med et ekstra berettende udsagn: "Og han greb fat i ham" (l. 4). Udsagnet kunne se ud til at udfylde, hvad forfatteren har opfattet som et meningsmæssigt hul i den kortere tekst. De følgende ord i Jahves (eller englens) mund: "Slip mig!" får ved denne udvidelse en mere udtrykkelig motivation; det, som i den kortere, kendte tekst er underforstået, gøres her eksplicit for læseren.

Endnu mere markante er de to længere udvidelser i gengivelsen af Jakobs kamp: Hvor den massoretiske tekst har det korte udsagn: "Og han velsignede ham der", har 4Q158 en udtrykkelig gengivelse af den guddommelige velsignelse i form af et velsignelsesudsagn direkte henvendt til Jakob (2. person): "Her[ren] gøre dig frugtbar og [tal]rig, [så du bliver til en mængde folkeslag. Herren give dig ind]sigt og forstand og frelse dig fra al vold og ...indtil denne dag og til evige slægter" (l. 7-9).

Værd at bemærke er, at velsignelsen ikke er formet som Jahves egen direkte tale (1. person), men omtaler Jahve i 3. person. Dette træk tyder på, at 4Q158 ikke opfatter Jakobs natlige modstander som direkte identisk med Jahve selv men snarere som dennes engel eller repræsentant.³⁶

Indholdet af den guddommelige velsignelse er antydnet i de bevarede udtryk "gøre dig frugtbar og talrig" (l. 7; det sidste verbum er kun delvis bevaret), "indsigt og forstand" og "frelse dig fra al vold" (l. 8). Det er nærliggende at se det første led som et ekko af Isaks velsignelse af Jakob i 1 Mos 28,3-4 ("Gud den almægtige velsigne dig og gøre dig frugtbar og talrig, så du bliver til en mængde folkeslag"). I hvert fald finder vi her de samme to verber i forbindelse med en

³⁵ Der er dog bevaret sparsomme rester af et par linjers tekst forud for den citerede del af 4Q158; og disse rester er ikke identiske med den kendte tekst fra 2 Mos 4,24-26. Enten har også denne episode altså været bevaret i en udvidet eller omarbejdet udgave; eller der må have været en indledning til Jakobs kamp-episoden som bindeled imellem 2 Mos 4,24-26 og denne.

³⁶ En tilsvarende tendens kender vi fra Peshitta, hvor det i 1 Mos 32,31 hedder: "Jeg har set Herrens engel ansigt til ansigt..." Se nedenfor om Josefus' gengivelse af episoden i *Antiquitates*.

velsignelse, der gælder Jakob; og det ville ligge i forlængelse af forfatterens åbenlyse interesse i at skabe udtrykkelige forbindelser imellem forskellige dele af Mosebøgernes fortælling, hvis det var denne tekst, der mere eller mindre ordret blev gentaget her. Formuleringen minder i øvrigt også meget om en tredje Jakob-velsignelse, nemlig 1 Mos 35,11 ("Bliv frugtbar og talrig! Et folk, ja, en mængde folkeslag skal nedstamme fra dig, og konger skal fremstå af dit eget kød og blod"). Andet led i velsignelsen, der stiller Jakob "indsigt og forstand" i udsigt, knytter sig tilsyneladende ikke direkte til nogen bibelsk tekst. Det samme gælder det afsluttende løfte om, at Jakob skal frelses fra al vold, et tilsagn, der i sammenhængen forekommer ganske passende som kontrast til den netop overståede natlige kamp. Den udførlige velsignelse i 4Q158 rykker balancen i hele episoden: I den massoretiske teksts udgave af Jakobs kamp-historien fremstår Jahve som den uforudsigelige og skræmmende natlige modstander, Jakob må vægre sig imod. I 4Q158-udgaven er det nogle andre træk ved Jahve-billedet, der lægges vægt på: Gennem den udtrykkelige velsignelse af patriarken Jakob, som her er lagt den gådefulde engleskikkelse i munden, fremstår Jahve først og fremmest som en guddom, der indfrier sine løfter, som har nutid såvel som fremtid under sin betryggende kontrol, og som skænker visdom og indsigt, herunder viden om det, der skal komme, til dem, han har udvalgt hertil.

Den anden store udvidelse af beretningen er den direkte befaling, der er lagt i munden på Jahves engel: "Du må ikke spise hoftenerven, som ligger over de to hofteskåle". Her indfører 4Q158 et udtrykkeligt guddommeligt bud som begrundelse for den skik, der også er omtalt i den kortere massoretiske tekst, hvor israellitternes spisepraktis på dette punkt simpelt hen er begrundet i traditionen om Jakobs kamp. 4Q158 ophøjer med andre ord den traditionelle begrundelse til at være en begrundelse, der bygger på Guds lov.

Det er interessant at sammenholde den udvidede udgave af Jakobs kamp-fortællingen i 4Q158 med den version, vi finder i Josefus' *Antiquitates*.

...da de havde krydset en bæk kaldet Jabbok, stødte Jakob, der var blevet alene tilbage, på en overnaturlig skikkelse, som han kæmpede med, idet skikkelsen havde begyndt kampen. Han greb fat i den, og den talte nu til ham med hørbar stemme og ord og formanede ham til at glæde sig over det skete og ikke tro, at det var en ringe modstander, han havde overvundet. Det var en Guds engel, han havde besejret, hvad han skulle regne for et tegn på de gode ting, der skulle komme, og at hans slægt aldrig skulle uddø, og at intet menneske skulle overgå ham i styrke. Han bød ham at kalde sig Israel; det betyder på det hebraiske sprog en, der kæmper mod Guds engel. Dette åbenbarede han på Jakobs bøn, for da han så, at det var Guds engel, bad han ham tilkendegive, hvilken skæbne han ville få (Josefus, *Ant* I, 331-333, min oversættelse).

Forum for Bibelsk Eksegese, vol. 17

Bibelske genskrivninger, red. Jesper Høgenhaven og Mogens Müller

ISBN 978-87-635-3916-6 (print) 978-87-635-4439-9 (ebook)

© Museum Tusulanums Forlag og forfatterne 2012 (ebook 2016)

www.mtp.dk

Ligesom 4Q158-udgaven har også Josefus' version af beretningen et forudsigelsesmotiv: Jakobs sejr over englen i brydekampen er et tegn på den velsignelse, der skal blive ham til del. Modstanderen er her udtrykkeligt kendetegnet dels som en overnaturlig skikkelse (egentlig ”en ”tilsynekomst” (*fantasma*)), dels som en Guds engel (*angelos theou*), der har det som en af sine væsentlige funktioner at åbenbare fremtiden. Det futuriske element er således kraftigt understreget hos Josefus: Englen kommer med sine løfter til Jakob som et svar på dennes udtrykkelige bøn om at måtte få indblik i sin fremtidige skæbne. Indholdsmæssigt ligger englens løfte også ganske tæt op ad den velsignelse, der gives til Jakob i 4Q158.

Lighederne imellem den udvidede udgave af Jakobskamp-episoden, som i 4Q158 tilsyneladende er sat ind i Exodus-fortællingens sammenhæng – formentlig som en form for tilbageblik – og den omskrevne version hos Josefus er påfaldende. De to genskrevne udgaver af beretningen er efter alt at dømme ikke litterært afhængige af hinanden. De er snarere to illustrative eksempler på nogle af de tendenser, der kan føre til genskrivning af bibelske beretninger. Det er de samme mekanismer, der gør sig gældende – dels trangen til at nedtone Jahves uforudsigelighed, dels ønsket om at give fortællingerne en bedre integreret plads i den narrative helhed. Jakobskamp-episoden får såvel i 4Q158 som i *Antiquitates* den primære funktion at danne ramme om en guddommelig forudsigelse, som kan blive udfoldet og opfyldt i det fortsatte fortælleforløb.

Nyskrevne passager i 4Q158

En anden form for bibelsk genskrivning repræsenterer de passager, hvor forfatteren bag 4Q158 har formuleret sin egen tekst uden at genbruge bibelske udsagn ordret. Et eksempel finder vi på fragment 3.

Fragment 3

¹og Jakob kaldte...

²i dette land...

³mine fædre til at drage til...

De sparsomme tekstrester på dette fragment indbyder måske ikke umiddelbart til vidtgående slutninger angående indholdet. Allegro foreslog, at teksten kunne være relateret til 1 Mos 32,31, hvor vi genfinder ordene fra første linje: ”Jakob

kaldte...³⁷ John Strugnell mente, at her kunne være tale om en afskedstale, Jakob holder før sin død.³⁸ I så fald ville der være tale om en variant til afskedstalen fra 1 Mos 49 ("Jakob kaldte sine sønner til sig..." 1 Mos 49,1). Michael Segal har imidlertid peget på, at der også er klare berøringspunkter imellem teksten her og 1 Mos 47,29-30 ("Da Israels liv nærmede sig sin afslutning, tilkaldte han sin søn Josef og sagde til ham: 'Vis mig den velvilje at lægge din hånd under min lænd, og sværg på, at du vil vise mig den godhed og trofasthed ikke at begrave mig i Egypten. Jeg vil lægges til hvile hos mine fædre. Før mig op fra Egypten, og begrav mig i deres grav.'"). Det verbum, der bruges i v. 29 ("tilkaldte") er det samme som i fragmentets første linje (*wajjiqra*); og efter udtrykket "i dette land" (l. 2) læses et *mem*, der kunne være det første bogstav i navnet Egypten (*misrajim*).³⁹

Spørgsmålet er så, hvad denne reference laver i den fortællende sammenhæng i 4Q158. I betragtning af, hvordan forfatteren bag 4Q158 i øvrigt synes at arbejde med at skabe sammenhænge fremad og bagud i sin fortælling, virker det ikke usandsynligt, at en udtrykkelig reference til Jakobs begravelsesønske (og formentlig også opfyldelsen af ønsket) kunne være blevet sat ind i forbindelse med beretningen om, hvordan israelitterne ved udvandringen fra Egypten tager Josefs ben med sig for også at begrave ham i Kana'ans land sådan, som han har ønsket (2 Mos 13,19). Under alle omstændigheder har genskrivningen her bevæget sig ud over udfyldelsen af logiske "huller" i teksten gennem tilføjelse af relaterede passager fra andre steder i Mosebøgernes egen tekst. Her er forfatteren gået over til at nyskrive hele passager for derigennem at skabe sin egen version af den bibelske fortælling. Noget tilsvarende kunne se ud til at være tilfældet for en anden passages vedkommende, nemlig den bevarede tekst på fragment 14.

4Q158, fragment 14

²...og alle vindene

³...til en velsignelse for landet

⁴...folkene...denne...og i Egyptens land

³⁷ DJD 5, 2.

³⁸ Strugnell, "Notes en marge", 170.

³⁹ Segal, "Biblical Exegesis in 4Q158", 54. Denne rekonstruktion betvivles dog af Zahn (*Rethinking Rewritten Scripture*, 63, note 74).

⁵...der skal blive trængsel...jeg vil skabe...over hele Egyptens magt, og jeg vil udfri dem

⁶af deres hånd, og jeg vil gøre dem til mit folk til [evige] slægter...Egypten og...

⁷jeres sønner...[I]and i tryghed...midt i havet i det store

⁸dybs dybder...som skal bo i det...⁴⁰

Denne tekst stemmer ikke overens med noget kendt tekstvidne til Anden Mosebog eller for den sag skyld andre dele af Pentateuken. Imidlertid er der nogle tydelige forbindelseslinjer imellem teksten her og i hvert fald to bibelske passager, nemlig 2 Mos 6,3-8 og 2 Mos 15. I 2 Mos 6,3-8 lover Jahve, der tidligere har givet sig til kende for israelitternes stamfædre og oprettet sin pagt med dem om at give dem Kana'ans land i eje, at han nu vil udfri israelitterne fra tvangsarbejdet i Egypten, tage dem til sig som sit folk og føre dem til det land, som han har svoret at give til fædrene. Det er ikke svært at høre ekkoer af denne tekst i Qumranfragmentets henvisning til Jahve, der vil udfri israelitterne "af deres hånd" og gøre dem til sit folk, ligesom der også er en reference til det forjættede land, hvor israelitterne skal bo "i tryghed". Forbindelsen til 2 Mos 15 – Moses' sejrssang efter israelitternes overgang over Sivhavet – slår igennem i fragmentets sidste linjer. Udtrykket "midt i havet" (på hebraisk bruges det prægnante "havets hjerte") går igen i 2 Mos 15,8; og "det store dybs dybder" genbruger udtryk fra 2 Mos 15,5.8.

Michael Segal har foreslået at læse fragment 14 som en genskrivning – eller nyskrivning – af det guddommelige løfte i 2 Mos 6. Sigtet med denne genskrivning synes igen at være et ønske om at gøre forbindelsen imellem løftet og dets opfyldelse tydeligere og mere udtrykkelig på det sproglige plan.⁴¹ I den massoretiske tekst er der ganske vist en uomtvistelig tematisk sammenhæng imellem Jahves løfte i 2 Mos 6 og opfyldelsen – israelitternes overgang over havet, hvor farao og hans krigere drukner – i 2 Mos 14-15; men disse tekster har ikke mange specifikke udtryk til fælles. I den genskrevne udgave i 4Q158, fragment 14, er der derimod en langt mere detaljeret overensstemmelse imellem løftet og dets

⁴⁰ John Strugnell (Strugnell, "Notes en marge", 175-176, 257 (foto: PAM 44.191)) kunne til fragment 14 føje to mindre fragmenter, der udgør dele af den samme tekstkolonne. Disse fragmenter havde Allegro ikke identificeret i sin tekstudgave fra 1968 (DJD 5), 6. Oversættelsen her bygger på Zahn, "Building Textual Bridges", 32.

⁴¹ Segal, "Biblical Exegesis in 4Q158", 55.

opfyldelse: Jahve lover nu ikke alene, at han vil udfri sit folk fra trældommen i Egypten, men tilføjer en beskrivelse af, hvordan og under hvilke omstændigheder denne udfrielse vil finde sted, nemlig som en underfuld begivenhed, hvor Jahves folk vil blive ført gennem havet.⁴²

Der er således en klar lighed imellem genskrivningens underliggende mekanismer i 4Q158 og hos Josefus, i hvert fald når det gælder denne konkrete episode (Jakobs kamp i 1 Mos 32). Til gengæld er der genremæssigt meget stor forskel på de to litterære sammenhænge, genskrivningerne indgår i: Josefus' *Antiquitates* fremstår som et litterært værk i sin helt egen ret – en navngiven forfatters gennemskrevne og nygestaltede historiske fremstilling. 4Q158 præsenterer sig derimod som en – efter alt at dømme anonym – omarbejdet version af den bibelske tekst selv eller som et ”bibelsk” manuskript med nogle markante udvidelser på bestemte punkter.

4QReworked Pentateuch A på grænsen imellem afskrift og genskrivning.

De forskelle, 4Q158 opviser i forhold til alle kendte udgaver af teksten til Anden (og Første) Mosebog, må siges at være så væsentlige og så mange, at det bestemt kan diskuteres, om det giver mening at kalde 4Q158 for et Pentateuk-manuskript.⁴³ Når 4Q158 kan siges at befinde sig på grænsen imellem afskrift og bibelsk genskrivning, hænger det sammen med, at håndskriftet også ser ud til at have indeholdt en betragtelig mængde tekst, hvor det bibelske forlæg – i form af en tekstudgave meget lig den præ-samaritanske – simpelt hen er blevet fulgt uden ændringer eller tilføjelser.

I virkeligheden er det formentlig ikke nogen særlig frugtbar bestræbelse at forsøge at afgøre, om 4Q158 befinder sig på den ene eller anden side af en skillelinje imellem bibelsk og ikke-bibelsk tekst.⁴⁴ Håndskriftsamlingen fra Qumran dokumenterer i hvert fald klart, at der endnu i de sidste århundreder f.Kr. var en meget stor mangfoldighed, når det gælder overleveringen af det, der ender med at blive til de bibelske tekster. Der er i Qumran ingen spor af nogen forestilling

⁴² Zahn, ”Building Textual Bridges”, 22-23. Se til denne passage også Søren Holsts artikel i dette bind.

⁴³ Molly Zahn anser f.eks. 4Q158 for et Pentateuk-håndskrift. Jf. Zahn, ”Building Textual Bridges”, 26-27.

⁴⁴ Se til hele diskussionen Søren Holsts artikel i dette bind.

om en klart afgrænset kanon.⁴⁵ Strengt taget kan vi naturligvis ikke vide, om de mennesker, der ejede biblioteket, mentalt opererede med en skelnen imellem kanoniske ("bibelske") og ikke-kanoniske tekster; men der er i hvert fald ingen synlige tegn på det i den samling håndskrifter, de har efterladt. De enkelte skrifter – inklusive dem, der ender med at indgå i den bibelske kanon – er overleveret i forskellige udgaver med betydelig tekstlig variation.⁴⁶ Forskellige tekstformer har altså tilsyneladende cirkuleret samtidig, uden at man har lagt nogen særlig vægt på at bringe dem i overensstemmelse med hinanden.

Denne situation står i markant kontrast til, hvad vi nogle generationer senere – henimod slutningen af 1. årh. e.Kr. – kan læse hos Josefus. I sit apologetiske værk *Contra Apionem* understreger han netop, at jødernes samling af hellige skrifter er afsluttet og uforanderlig. Det gælder både skrifternes antal, som er toogtyve, hverken mere eller mindre, og tekstens form: Ingen har nogensinde voget at tilføje, fjerne eller ændre noget i de hellige bøger.⁴⁷

Et sådant fokus på de hellige skrifers uforanderlige faste form og antal kunne se ud til at høre hjemme i en helt anden verden og tankegang end den, Qumranbiblioteket med dets tekstlige mangfoldighed vidner om. På den anden side finder vi i hvert fald i en del af Qumran-litteraturen en omgang med ældre tekster, der tyder på, at disse tekster tillægges en høj grad af normativitet og autoritet. Dette er tydeligst i den del af Qumran-teksterne, der har karakter af egentlige kommentarer til bibelske tekster, den såkaldte *peshar*-litteratur. Nogle af disse kommentarer fremtræder som selvstændige litterære værker, udformet som udlægninger, udsagn for udsagn, af den bibelske tekst, som først citeres, gerne i sin fulde ordlyd. Sådanne *peshar*-kommentarer viser, at den overleverede tekst betragtes som ladet med betydning; og der lægges her tilsyneladende meget stor

⁴⁵ En sådan forestilling møder vi i slutningen af 1. årh. e. Kr. hos Josefus. Se *Contra Apionem* I, 37-41.

⁴⁶ Jf. Eugene Ulrich, *The Dead Sea Scrolls and the Origins of the Bible*. Se også Hanne von Weissenberg, "Qumran og Bibelen", *Dødehavsrullerne. Indhold, historie og betydning*, red. Bodil Ejrnæs (København: Anis 2009), 124-133.

⁴⁷ *Contra Apionem* I, 38-43. Josefus stiller den uforanderlige, lukkede skriftsamling hos jøderne i modsætning til grækernes myriader af bøger, der indbyrdes modsiger hinanden. Den gængse opfattelse er, at Josefus' angivelse af tallet 22 (svarende til antallet af bogstaver i det hebraiske alfabet) forudsætter, at Samuelsbøgerne, Kongebøgerne, Krønikebøgerne, Ezra-Nehemias og Tolvprofetbogen hver blev regnet for en bog, ligesom Ruts Bog blev regnet for en del af Dommerbogen og Klagesangene for en del af Jeremias' Bog.

vægt på tekstens enkelte ord og udtryk, idet det er disse præcise udsagn, der omhyggeligt gives en fortolkning af.⁴⁸

Denne form for skriftfortolkning udgør tydeligvis en helt anden strategi end den delvise genskrivning af bibelske tekster, vi møder i 4Q158 og andre ”Genskrevet Pentateuk”-manuskripter. Disse genskrivninger er interessante i forhold til diskussionen om, hvad ”bibelsk genskrivning” er for et fænomen. Da Geza Vermes i 1961 introducerede udtrykket ”genskrevet bibel”, var det en af Qumran-teksterne, Genesisapokryfen, der sammen med visse andre tidlige jødiske tekster i hans øjne kaldte på denne beskrivelse.⁴⁹ For Vermes er ”genskrevet bibel” først og fremmest en genre, hvortil bestemte værker med bestemte fælles kendetegn kan regnes: I Qumran-sammenhæng er det først og fremmest værker som Tempelrullen, Genesis-Apokryfen og Jubilæerbogen, hvor det bibelske forløb for lange stræks vedkommende er skrevet om og støbt i nye former. Her synes bibelsk genskrivning således at have genereret nye litterære genrer og værker. I 4Q158 foregår genskrivningen på et mere beskedent plan i form af udvidelse og omgestaltning af enkelte passager inden for en helhed, der endnu er bestemt af den overleverede bibeltekst. Men vi kan her i detaljen iagttage de mekanismer, der også er på færde, når lange bibelske forløb og hele skrifter gen- eller omskrives, som det sker i Jubilæerbogen eller (senere og uden for Qumranbibliotekets rammer) i Josefus’ *Antiquitates*. Det er i sagens natur vanskeligt at gøre sig særlig konkrete forestillinger om, hvordan de forskellige litterære genrer, som Qumran-biblioteket repræsenterer, er opstået og eventuelt kan have på-

⁴⁸ Jf. Moshe Bernstein, ”Interpretation of Scriptures”, *Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls* I, red. Lawrence H. Schiffman og James C. VanderKam (Oxford: Oxford University Press 2000), 376-383; Bodil Ejrnæs, ”Det Gamle Testamente som Skrift. Skrift og autoritet”, *Kanon. Bibelens tilblivelse og normative status*, red. Troels Engberg-Pedersen, Niels Peter Lemche og Henrik Tronier, Forum for Bibelsk Eksegese 15 (København: Museum Tusulanum 2006), 31-47 (37-38); ”Skriftbrug og skriftfortolkning”, *Dødehavsrullerne. Indhold, historie og betydning*, red. Bodil Ejrnæs (København: Anis 2009), 209-220.

⁴⁹ Geza Vermes, *Scripture and Tradition in Judaism: Haggadic Studies*, Studia Post-Biblica 4 (Leiden: Brill 1961). Genesisapokryfen deler ifølge Vermes nogle fundamentale genretræk med en række andre antikke jødiske skrifter (Josefus’ *Antiquitates*, de palæstinensiske targumer og Pseudo-Filons *Liber Antiquitatum Biblicarum*) samt det middelalderlige skrift *Sefer-ha-Yashar*. Til diskussionen om begrebets betydning og indhold – herunder ikke mindst spørgsmålet, om der er tale om en litterær genre – som nogle værker tilhører, medens andre ikke gør – eller snarere om en måde at skrive på, der kan indgå med forskellig vægt i forskellige litterære genrer, se Kasper Dalgaard’s artikel i dette bind.

virket hinanden. Men der synes i genskrivningen af udvalgte passager i ”Genskrevet Pentateuk” at være en dynamik på spil, som kommer til fuld udfoldelse i de længere og mere omfattende genskrivninger, som har fundet nye litterære generer at udfolde sig i.

På samme tid finder vi i *peshet*-litteraturen fra Qumran en anden fortolkningsstrategi i forhold til bibelske tekster: Kommentarerne gengiver den bibelske tekst uden ændringer, men fletter den sammen med en direkte udlægning af dens enkelte ord og udsagn. Her tillægges selve tekstens form en autoritativ betydning, der i hvert fald ikke lægger op til, at der kan foretages ændringer eller omskrivninger. Til gengæld henter *peshet*-kommentarerne deres overordnede forståelsesramme uden for de bibelske tekster i et system af referencer til en særlig Qumran-ideologi.⁵⁰

Meget kunne således tyde på, at fortolkningen af de overleverede autoritative tekster (herunder de tekster, der ender med at blive ”bibelske” i definitiv forstand) i den periode, som Qumran-biblioteket dokumenterer, må have forløbet ad flere forskellige spor. Interessant nok synes der således i samme tidsrum at være foregået en bevægelse i to retninger: På den ene side har den stadige nyfortolkning og aktualisering af de overleverede tekster givet sig udslag i en række genskrivninger, hvor teksten forsynes med forklarende og harmoniserende udvidelser, ligesom hele nye afsnit føjes til; og på et tidspunkt genererer genskrivningen nye litterære kompositioner, der består af genskrivning i en ny litterær ramme. På den anden side fører arbejdet med teksternes udlægning til en udsagn-forudsagn-kommentering, der fokuserer på den overleverede teksts ”definitive” form. Hos Josefus møder vi begge tendenser: I hans egen genskrivning (i *Antiquitates*) af de bibelske overleveringer og i hans markante udsagn (i *Contra Apionem*) om, at jøderne ikke kunne drømme om at foretage den mindste ændring i deres uforanderligt overleverede hellige bøger. Her er de to forestillinger – ideen om en uforanderlig og urørlig hellig tekst på den ene side og den forklarende, harmoniserende og aktualiserende genskrivning af teksterne på den anden – dog genremæssigt og i princippet holdt adskilt.

Konklusion

4Q158 leverer et glimt ind i den bibelske genskrivnings værksted i en fase, hvor der synes at have været glidende overgange imellem genskrivning og afskrift. De talrige harmoniserende udvidelser, hvor passager fra Første og Femte Mosebog

⁵⁰ Jf. Ejrnæs, ”Skriftbrug og skriftfortolkning”, 215.

er blevet indføjjet i Anden Mosebog repræsenterer en fremgangsmåde, der bygger videre på den præ-samaritanske tradition og går endnu videre i den retning, som her er angivet. Teksten afspejler en tydelig interesse i at gøre det fortællende forløb mere sammenhængende og mindre uforudsigeligt. Det sker ikke mindst gennem dokumentationen af, at alle forudsigelser og løfter fra Jahves side udtrykkeligt bliver opfyldt, og alle Jahves befalinger bliver udført til punkt og prikke uden den mindste afvigelse i nogen detalje. Dette er dog ikke den eneste type tekstændringer i 4Q158. Det kreative element er her betydeligt stærkere i forhold til den præ-samaritanske tekst, som må have dannet grundlaget. Ikke alene indfører 4Q158 længere passager fra Første Mosebog (Jakobskampen (1 Mos 32,25-32) er det mest markante bevarede eksempel); men tekstens forfatter har også selv skabt helt nye passager, der nok er tydeligt inspireret af Mosebøgerne, men ikke består af egentlige citater. Den overordnede litterære ramme forbliver dog den bibelske tekst fra Anden Mosebog.